

s recepcí Leibnizových podnětů. Schützova koncepce sociální osoby je spojena s problémem její pragmatické koncepce, s pragmatickou relevancí a pojetím světa a působení (činnosti) a sociální osoby jako polů jednoty životního světa jako kulturního světa. Závěrečné analýzy čtvrté kapitoly se týkají časovosti světského subjektu a časové konstituce sociální osoby. Dále působení, časovosti, reflexivity a sociality jako stavebních kamenů filozoficko-antropologického založení Schützova přístupu.

Poslední dvě kapitoly jsou relativně kratší než kapitola čtvrtá, jsou však věnovány problémům, které jsou originálně rozpracovány Šrubářem. Jde především o pojem Kosmion, který je skutečností proniknutou a ovládanou smyslem. Jde o Schützovu antropologickou syntézu teorie sociálního jednání a teorie životního světa.

Kapitola pátá se uzavírá analýzou pragmaticky vznikajících systémů a prezentace jako závorky smyslu životního světa jako kulturního světa. Poslední kapitola je rekapitulací Schützova filozofického vývoje a zahrnuje rozbor Schützova odklonu od transcendentální fenomenologie k filozofické antropologii a pragmatismu jako momentu Schützovy filozofické orientace.

Práce I. Šrubáře je významnou a vysoce přínosnou publikací, která velmi bohatě a podnětně rozšiřuje literaturu o Schützovi a v dalším kontextu i o souvislostech vztahu fenomenologické filozofie a takzvané fenomenologicky orientované sociologie. Jde o práci, která přináší množství originálních badatelských příspěvků a pomáhá tak k objasnění díla a koncepce A. Schütze. Šrubář je nejen vynikající znalec problematiky, o níž píše, je schopen osvětlit a analyzovat hluboce problémy, jimiž se zabývá, takže jeho práce vyvolává zájem těch, kdo se snaží poučit o složitých a někdy i zjednodušeně interpretovaných otázkách egologického a transcenden-

tálního východiska; které formuloval Husserl. Sám Husserl byl nespokojen se svými pokusy o nalezení zpětné cesty k realitě životního světa po provedených redukcích, kdy zůstává jen čisté ego jako proud zkušenostních zážitků, jako čisté svědomí, které je intencionální a je schopno konstituovat, tvořit svět a jeho smysl. Schütz při svém hledání nosného a spolehlivého východiska pro zdůvodnění vědy o lidském jednání a jeho smyslu dospěl k hledání jiného zdůvodnění než egologického a transcendentálního. Měl schopnost učit se od jiných, nikdy však nebyl dogmatikem ve vztahu ke svým mnoha zdrojům a podnětům. Nakonec nachází východisko v pragmatickém, tj. praktickém východisku. Pragmatický přístup u Schütze znamená, že proces konstituce sociální skutečnosti a smysluplného jednání je zakotven v praxi, v jednání, v interakci. Proto Schützova teorie životního světa nabízí koncepci sebekonstituce sociální skutečnosti, která umožňuje rozumějící přístup k ní.

Známy americký sociolog P. Berger napsal již ve druhé polovině šedesátých let, že Schütz je autor, o kterém se teprve v budoucnosti začne hodně psát a mluvit. Tato předpověď se vyplnila velmi přesvědčivě. Dnes je Schütz, jemuž vyšla za jeho života jen jedna rozsáhlá knižní publikace, autorem, o kterém se píše a mluví, který patří k nejčtenějším a nejkomentovanějším. Patří ke špičkovým představitelům koncepce, která má a bude mít i nadále vliv, protože analyzuje vztahy mezi filozofií a sociologií a promlouvá ke všem zásadním teoretickým a metodologickým otázkám vztahu filozofie a fenomenologicky orientované sociologie. I. Šrubář je dnes jedním z nejlepších znalců a interpretů jeho díla, což přesvědčivě prokazuje ve své výborné, záslužné a erudované práci.

Eduard Urbánek

Edmund Mokrzycki: Socjologia w filozoficznym kontekście

Warszawa, Instytut Filozofii i Socjologii PAN 1990, 99 s.

Významný polský sociolog Edmund Mokrzycki vložil na poměrně malé ploše své

knihy problematiku vztahu filozofie a sociologie způsobem, který si zasluhuje pozornosti už proto, že Mokrzycki dokáže obecné metodologické problémy svést na půdu zkušeností polského badatelského sociologického provozu. Takové uvažování může být pro nás navýsost inspirativní, neboť není ukazováno pou-

ze směrem k historickým a meritorním filozofickým východiskům v sociologii, ale také směrem opačným, k tomu, jak sociologie vcelku, v empirické i teoretické variantě, působí na filozofické myšlení.

Půda, na které se to odehrává, je sociologie vědy a vědění; jsou velkými filozofickými tématy od dob platónské Akademie po aktuálně diskutované filozofické koncepty Husserlovy, Wittgensteinovy a Popperovy. Mokrzycki však dokumentuje institucionalizaci anglosaské sociologie a upozorňuje na skutečnost, že prvotními motivy jejího uvedení v život nebyly pohnutky filozoficko-teoretického ražení, nýbrž sociální reformismus. To je příčinou skutečnosti, že se tato sociologie vázala tradičně k filozofii velmi málo. Mokrzycki v této souvislosti cituje odsudkovitý Gouldnerův výrok: "Sociolog, který nám řekne, že není filozofem, vypadá jakoby věřil, že sociologické poznání začíná neznalostí filozofie."

V uplynulých dvou desetiletích se sociologie a filozofie jen setkaly, a to při řešení otázek epistemologie a ontologie. Neprobíhá to ovšem podle idealizované představy, ve které sociologie filozofií začíná a také v ní končí. Mokrzycki se domnívá, že obrat sociologie k filozofii je podmíněn především nedostatečností vědecky unifikované pozitivistické sociologie, které díky svým východiskům nemůže dostatečně vysvětlit podstatu sociálního bytí a vlastnosti společenského poznání. Pro sociologii jako pro každou jinou vědní disciplínu platí, že pro její poznání jsou určující teoretická východiska. Cesta sociologie k poznání pak trpí buď "teoretickou jalovostí" nebo teoretickým autismem.

Mokrzycki zdůrazňuje, že filozofické momenty sociologie se generují v badatelské praxi této disciplíny, a to i v rámci empirických výzkumů, neboť jsou její integrální součástí. Z toho plyne, že poznání oněch momentů je možné jen a jen na půdě sociologie ve všech jejích součástech a souvislostech a že je není možné vyložit v jiném kontextu (jako např. filozofický diskurs). Vztah sociologie a filozofie v aktuálních teoretických i prakticko-badatelských situacích polských i světových je v recenzované knize tematizován ve třech polohách.

Tématem prvním je možnost koncipování sociologie jako vědy zařazené do určitého kontextu, lokality. Sociologie, jejíž prvotní intencí je být vědou jednotnou a obecnou, vzniká a vyvíjí se neoddiskutovatelně ve svébytných historických, kulturních a politických podmínkách. Mokrzycki dokumentuje rozvoj polské sociologie po druhé světové válce.

Této sociologii se sice podařilo, (na rozdíl od sociologie naší) uhájit svou samostatnost a nebýt pouze jedním z odvětví ideologicko-propagandistického provozu. Jeho vlivu se ovšem polští sociologové nevyhnuli, protože už tím, že se pokoušeli artikulovat marxismus, oficiální státní ideologii, vstoupili do politických diskusí, což mělo praktické konsekvence v politizaci sociologie. Aby se vyhnuli dogmatizaci své vědy, byli nuceni provést ideovou gymnastiku v tom smyslu, že se následně vyhýbali přijímání filozofických doktrín metateoretických systémů. To vedlo k určité redukci sociologické teorie na sociologickou metodologii, což ovšem není příznačné výlučně pro sociologii polskou.

Ve výzkumnické praxi se tato tendence projevila hypertrofickým přeceňováním dotazníkových šetření až "anketománií" se všemi negativními důsledky, které takto prováděná sociologie s sebou nese (představa dotazníku jako jediného zdroje empirických dat, slabý vliv teorie na konstrukci škál, logicky nedotažené operacionalizace atp.).

Marxismus se v Polsku vázal k sociologii ve třech úrovních. Prvním z nich je vládnoucí stranou reprezentovaný oficiální marxismus, který vystupuje jako uzavřený systém tvrzení, jež vycházejí z historického materialismu a jsou doplněna důležitými stranickými dokumenty. Ve vnitřním životě společenských věd se tento systém nemohl ve skutečnosti prosadit, protože je jeho empirická verifikovatelnost téměř nemožná. Z jeho ryze ideologické podstaty vyplývá, že neposkytl žádné teoretické (o prakticko-metodologických nástrojích ani nemluvě) možnosti pro analýzu reálného socialismu.

Druhou úroveň reprezentuje akademický marxismus skupiny kolem Juliána Hochfelda (Z. Baumann, J. Wiatr, W. Wesolowski, M. Hirsztowiczová). Ideje historického materialismu v něm působily především jako orientace tématická (teorie třídní struktury) i

metodologicky. Mokrzycki vysvětluje faktickou neúspěšnost jejich snažení skutečností, že původní marxismus byl nástrojem kritiky kapitalismu a funkce metateorie společnosti mu byla implantována později.

Ve třetí úrovni se marxismus zařazuje ke světovému neomarxismu a to se snahou reinterpretovat Marxovy texty ve specificky polských podmínkách. Neomarxismus se v Polsku tematizuje především v dvouměsíčníku Varšavské univerzity - *Colloquia Communica*. Tento směr představují především lidé mladí, kteří jsou vybaveni svébytným temperamentem. Je zajímavé, že pro tento směr je analýza reálného socialismu marginální záležitostí.

Mokrzycki na základě svého rozboru dochází k jednoznačnému závěru, že využití marxistického kategoriálního aparátu při analýze reálného socialismu, což by mělo být pro polskou sociologii úkolem prvořadým, "je nešťastným sociologickým předsevzetím".

Teoretická reflexe reálného socialismu v sociologii naráží na aporie už jen proto, že moderní sociologicko-teoretické koncepce (strukturální funkcionalismus, fenomenologická sociologie nebo symbolický interakcionismus) vyrostly ve zcela odlišných politických a kulturních kontextech než bylo poválečné Polsko a empiricky provozovaná sociologie má svá příznačná metodologická omezení. Nicméně polská sociologie osmdesátých let postupně překračuje předpoklady neúspěšnosti při postihování reality, ve které žije, otvírá se změnám paradigmat a dokonce reinterpretuje svá minulá zjištění (J. Staniszkisová, A. Sulek, M. Marody, W. Wesolowski).

Tématem druhým je styl sociologického myšlení a jeho metoda. Pro Mokrzyckého je jednou z klíčových otázek to, jak jsou vůbec možná mezinárodní srovnávací studia v rámci různých kulturních kontextů. S tím souvisí tradiční kontrapozice mezi duchovědami a přírodovědeckými přístupy. Humanistická sociologie, mající své kořeny v Polsku v postavě Floriána Znanieckého, plnila vždy roli ochránitelky subjektivní (tedy v intimně lidské) dimenze v sociologických reflexích před naturalistickou variantou společenských věd.

Diskuse o validitě tvrdých a měkkých dat je praktickým důsledkem rozdílných cest, po kterých je možno kráčet při sociologickém zmocňování se společenských souvislostí toho či onoho kulturně historického a politického kontextu. Volba oné cesty záleží na filozofických východiskách ať už jsou zamlčena, nebo explicitní.

Výrazně se to projevuje v tom, jak je vysvětlována budoucnost. Vytváření utopii má v evropské tradici své místo (Platón). Příznačné pro utopii je, že vychází ze stavu aktuálního, zatímco moderní věda analyticko-logická přemýšlí o budoucnosti podle podmínek výchozích.

Vztah sociologie a epistemologie je třetím tématem. Poznání jako meritorně závazný problém vystupuje v teorii společnosti v rámci sociologie vědění (Mannheim, Merton, Stark) a sociologie vědy (T. S. Kuhn, P. K. Feyerabend, I. Lakatos), jež mají sloužit jako komplementární disciplíny pro filozofii vědy, ono velké téma neopozitivismu. Mokrzycki odkazuje na Reichenbachovu tezi, podle které musí každá teorie vědy vycházet z pojetí vědy jako sociologického faktu. Sociologická teorie vědy a vědění umožňuje totiž korigovat ideologizující předpoklad scientismu, jehož přijetí znamená lokalizovat racionalitu výhradně na půdu vědy.

Recenzování této rozsahem nevelké, ale meritorně významné publikace, mě vede k přesvědčení, že zkušenosti polské sociologie pro nás mohou být v některých ohledech důležitější než zkušenosti sociologie západní. Je to především proto, že Poláci žijící ve stejném historickém prostoru a mající podobné zkušenosti, neztratili snad nikdy kontakt se světem (Mokrzycki je toho důkazem více než výmluvným), a že sociologie hraje v polském kulturním povědomí roli, o kterém si můžeme nechat jenom zdát. Bližší znalost klíčových témat sociologie zemí Střední Evropy umožní naší sociologii vkročit integrálně do hájemství sociologie světové. Recenzovaná kniha pomůže každému, kdo odmítne překoušvat počáteční obtíže při čtení polského textu.

Vladimír Müller